

FRITS
DAVID
ZEILER

J.P.A. Louman, *Fries waterstaatsbestuur. Een geschiedenis van de waterbeheersing in Friesland vanaf het midden van de achttiende eeuw tot omstreeks 1970* (Vossiuspers UvA, Amsterdam 2007). ISBN 978 90 5629 465 6. 614 p. € 66,95.

De beoefening van de waterstaatsgeschiedenis is lange tijd een sterk ‘Hollands’ gekleurde bezigheid geweest. Mede dankzij de Vereniging en dit tijdschrift is daar de laatste decennia verandering in gekomen. Regionale studies van de ‘buitengewesten’ krijgen landelijk aandacht en kunnen worden gebruikt voor vergelijkend onderzoek. De problemen van waterbeheersing waren immers overal dezelfde, maar deden zich niet steeds op hetzelfde moment voor en werden ook niet op eenzelfde wijze door de verantwoordelijke autoriteiten aangepakt. Friesland heeft de naam dat het zijn zeekering reeds vroeg op een efficiënte wijze beheerde, waarbij lokale en centrale belangen elkaar ondanks tegenstrijdigheden altijd weer vonden. Dat het in de binnenlandse waterstaat veel minder goed ging, toont het onderzoek aan waarop Jan Louman enkele jaren geleden promoveerde. Op dit gebied blijkt Friesland een uitzondering te zijn, maar dan vooral vanwege een gebrek aan efficiëntie en een uitermate passief, volgend beleid van de kant van de gewestelijke overheid.

Louman heeft zijn onderwerp grondig aangepakt. Het begin van het provinciaal waterstaatsbestuur stelt hij op het midden van de achttiende eeuw, hetgeen ook tot uiting komt in de ondertitel. Maar dat begin is niet erg fors. Het probleem van de wateroverlast was weliswaar al veel ouder, maar bestuurlijk heerste er grote aarzeling over een centrale aanpak. Zelfs het woord ‘boezem’ voor de gemeenschappelijke afwatering blijkt niet eerder dan 1855 in de stukken voor te komen. De nadruk van Louman’s studie ligt dan ook op de periode 1870-1970. Zijn vierde hoofdstuk, ‘De beheersing van de boezem’, neemt met zijn 248 pagina’s bijna de helft van het boek in beslag. Er is geen Kamer- of Statenverslag, geen rapport of advies aan zijn aandacht ontsnapt; veel eindeloos lijkende discussies geeft hij soms letterlijk weer. Dat maakt het lezen niet altijd tot een genoegen. De stroperigheid van de besluitvorming, de afstandelijkheid tot ‘Den Haag’, het minderwaardigheidsgevoel dat daardoor wordt gevoeld, de financiering en de verdeling van de kosten, maar ook de belangentegenstellingen in Friesland zelf worden wel erg breed uitgemeten. De voorbereiding van de bouw van de beide gemalen, het Woudagemaal in 1920 en het Hooglandgemeal in 1963, alsmede de discussie over de afsluiting van de Lauwerszee worden stuk voor stuk tot in detail besproken. De actoren, zoals de dwarse gedeputeerde Gerbrandij en de typische sociaal-democraat ‘meester’ Klok, komen veelvuldig voor het voetlicht, maar worden geen mensen van vlees en bloed. Iets meer biografische context had hen een stuk dichterbij gebracht. Waarom niet hier en daar een portret opgenomen, en waarom gewacht tot ver in het volgende (vijfde) hoofdstuk (p. 404 en 477) om het beeld van de betreffende gedeputeerde wat verder in te kleuren? Bij dat alles geeft de parallelle behandeling van onderwerpen een reeks herhalingen van de chronologie en ontbeert het basisprobleem – handhaving van het in 1872 ingestelde Friese Zomerpeil – aanvankelijk zijn historische context.

Pas in hoofdstuk vijf, ‘De bescherming van het boezemland’, grijpt de auteur terug op de historisch-geografische ontwikkeling vanaf de zeventiende eeuw. De introductie van

de poldermolen valt in Friesland veel later dan in het westen van het land, maar als het eenmaal zover is krioelt het ook van deze maalwerktuigen. In 1811 wordt het onwaarschijnlijke aantal van 2445 molens in het departement geteld, waarvan er 1639 stuks al met de relatief moderne vijzel voor de wateropvoering zijn uitgerust. Dat maakt het waarschijnlijk, dat zij vooral dateren uit de tweede helft van de achttiende eeuw, waarin het aantal bepolderingen van oud land en vooral ook het aantal bedijkingen van kleine meren en plassen gestaag toeneemt. Een halve eeuw later, 1876, was het aantal molens overigens sterk teruggelopen tot 1732 stuks. Louman verklaart dit uit een concentratie van kleine, particuliere polders, de zogenaamde molekritten, en de bouw van gemeenschappelijke molens met een grotere capaciteit. Dat geeft overigens wel te denken over de grootte van de individuele molens in 1811. De tjaskers zijn er nadrukkelijk buiten gelaten, maar veel van de 2445 wel getelde poldermolens zullen toch zijn uitgevoerd als spinnekoppen, de bescheiden Friese variant van de wipmolen die we hier en daar nog in het land kunnen aantreffen. Louman gaat niet verder op deze materie in, al blijkt naderhand terloops dat bij de oprichting van windmotoren in de jaren 1910 inderdaad tientallen spinnekoppen zijn opgeruimd.

De gestaag toenemende bepoldering betekende zoals overal elders een verkleining van de boezem, waar een vergroting van de capaciteit noodzakelijk was. Friesland worstelde tot in de twintigste eeuw met een probleem, dat de vier Hollandse hoogheemraadschappen al in de late middeleeuwen hadden ondervangen en dat in de zestiende en zeventiende eeuw ook boven het IJ aan strakke regels en afspraken was gebonden. De problematiek was vergelijkbaar met het aanpalende Noordwest-Overijssel, waar eveneens pas in 1889 een overkoepelend waterschap werd opgericht en stoombemaling een uitkomst bleek. Er waren echter twee factoren die remmend bleven werken en die beide samenhangen met de gewestelijke politiek, of misschien moet men wel zeggen het gewestelijke sentiment. Verordeningen uit 1867 en 1874 maakten oprichting van waterschappen als publiekrechtelijke lichamen weliswaar mogelijk, maar de Staten traden hier volgend en niet sturend op. Alleen in de periode tussen 1910 en 1930 was er een zekere stimulans tot het stichten van 'boezemwaterschappen', mede in verband met de bouw van het eerste gemaal. Daaronder bevonden zich echter ook brug- en wegschappen, waarbij overlappingsen niet ongewoon waren en kleine, particuliere polders gewoon bleven bestaan. Een tweede factor was de weigering om de provinciale waterstaatstaak uit handen te geven door oprichting van een overkoepelend waterschap. Dat zou er in een aantal fasen pas komen tussen 1980 en 2004 (het huidige Wetterskip Fryslân). En dat, terwijl al in 1871 door C. Brunings en P. Caland in het rapport *Memorie over den toestand van den binnenlandschen waterstaat in de provincie Friesland* een dringende aanbeveling in die richting was gedaan.

Achteraf bezien was het jaar 1956 een omslagpunt. Toen verscheen het in opdracht van de Staten geschreven rapport *Bemaling Frieslands boezem*, dat voor het eerst de term 'waterbalans' introduceerde. Daarin worden alle factoren inbegrepen die het waterpeil beïnvloeden: neerslag, kwel, inkomen van schutwater, inlaten bij droogte, verdamping, opname door het gewas enzovoorts. In hetzelfde jaar hield ir. K.I. de Haan van de Cultuurtechnische Dienst een geruchtmakende voordracht over de relatie tussen ruilverkaveling en waterbeheersing, die in Friesland – althans op gewestelijk niveau – nooit als zodanig was gelegd. Curieus genoeg was de waterstaatsdiscussie, inclusief de inpoldering van de Lauwerszee, tot dan toe wel uitsluitend in het licht van de landbouwbelangen gevoerd. Scheepvaart, waterkwaliteit, recreatie en natuurbescherming kwamen niet of nauwelijks ter sprake. Wat dat betreft heeft Friesland aan het einde van de twintigste eeuw een dubbele inhaal-slag gemaakt. Louman heeft het voorafgaand proces hier en daar wat omstandig, maar ook heel duidelijk in beeld gebracht. Daarmee staat de provincie nu ook waterstaats-historiografisch stevig op de kaart. Men zou kunnen tegenwerpen dat het boek een wat traditionele kijk biedt vanwege zijn institutionele behandeling van het onderwerp. Mede dankzij de bijlagen – de tekst van enkele vroege bronnen en overzichten van de waterschapsvorming – biedt het stof tot verder onderzoek. Veel belangrijk biografisch materiaal zit 'verstopt' in voetnoten, en daaruit blijkt eens te meer: waterstaatsgeschiedenis is mensenwerk.